

УДК 378.1(045)

В.А.КАВАЛЕРОВ (кандидат педагогічних наук, доцент, директор)
Одеський інститут вдосконалення вчителів, Одеса, Україна
E-mail: kava@3g.ua

**КОНЦЕПТ ВІРТУАЛІЗАЦІЇ ОСВІТИ В КОМУНІКАЦІЯХ
ПОСТМОДЕРНОГО СУСПІЛЬСТВА**

У статті аналізується віртуалізація освіти в якості характеристики постмодерного суспільства. Акцентується увага на соціальних перетвореннях в умовах розвитку інформаційних технологій, зокрема, в галузі освіти. Доводиться, що сучасні засоби комунікації, Інтернет фактично утворюють новий освітній простір.

Ключові слова: суспільство, освіта, віртуальність, постмодерн, комунікація, Інтернет, інтерактивність.

Постановка проблеми. Однією із суттєвих проблем когнітивного виміру освіти є проблема її віртуалізації, яка окреслюється у сучасній науковій думці декількома підходами. У цілому їх можна звести до двох: перший підхід визначає віртуалізацію освіти як принцип дистанційної освіти, сенс якого полягає в активному застосуванні різноманітної символіки, відеофільмів, комп'ютерних навчальних програм, інтерактивних методик тощо. У рамках другого підходу віртуалізація освіти означає соціальний процес, пов'язаний із розвитком сучасних технологій і обумовлений переходом суспільства до постраціональної комунікації. Різниця в розумінні явища віртуалізації освіти призводить до термінологічної невизначеності і хибного розуміння сучасних процесів у освіті.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Опису і характеристиці культури, знання, комунікації в постмодерному суспільстві присвячені праці А.Костіної, А.Огурцова, Н.Маньковської, З.Баумана, М.Епштейна, У.Еко. Проблема віртуалізації освіти досліджується в роботах О.Висоцької, В.Трохименко, Д.Галкіна.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Переважна більшість наукових робіт з даної проблематики присвячена суто теоретичним засадам існування постмодерного суспільства. Водночас, ігноруються сутнісні перетворення у його різних сферах зокрема в сфері освіти, формування в ній нових якісних функцій.

Формулювання завдань та цілей статті. Метою статті є визначення і характеристика проблеми віртуалізації освіти як ознаки постмодерного суспільства в контексті розвитку комунікаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних ознак постмодерного суспільства є постраціональна комунікація. Постраціональна комунікація є однією із основних ознак постмодерного суспільства. Її визначальною характеристикою є усунення суб'єкта комунікації і децентралізація комунікативного процесу. «Постіндустріальне

(постмодерне) суспільство ... орієнтоване на гнучкі технології та індивідуалізацію потреб. Тому так звана постфордистська структура суспільних відносин, що характеризує сучасну культуру, вже не може бути описана у термінах масового суспільства. Вбираючи в себе форму масового суспільства, постмодерне суспільство має ряд суттєво відмінних рис. Постмодерне суспільство не можна вважати гомогенізованим та централізованим. Воно відрізняється децентралізованістю і складається із різноманітних локалізованих спільнот, об'єднання яких відбувається виключно на віртуальній основі»[4], - зазначає українська дослідниця О.Висоцька.

Віртуалізація освіти має на меті перетворити процес освіти на віртуальний. Головна роль у цьому відводиться Інтернету як ключовій інформаційній технології сучасності. Проблематика взаємовпливу Інтернету і суспільства досить часто є предметом дослідження сучасної філософії, що пов'язано з переважанням у сучасних дискурсах когнітивних та комунікативних складових. Вони є результатом численних розвідок проблеми «мовних ігор» у працях спочатку постструктуралістів, а потім постмодерністів. Дані рухи у полях сучасних дискурсів призводять до «заміщення мовними іграми плану дії і плану мислення і до деонтологізації світу знань і власне знань про світ» [7, с.14]. Деякі дослідники навіть ставляться до самого проекту Постмодерну як до засобу перепрограмування суспільства на нових засадах, внаслідок чого ми маємо потенційну можливість отримати нові виміри теоретичного мислення, виявити нові інваріанти зв'язків між наукою, освітою і різними сферами практики. Іншим напрямком досліджень вказаної проблематики виявлено, що «технологія Інтернету – нова технологія обміну інформацією на базі взаємопов'язаних мереж – є продовженням того процесу, який Арнольд Тойнбі називає процесом етерифікації, характерним для усіх галузей людського суспільства і культури» [7, с.14]. Цей процес «розпредметнення» комунікацій між людьми супроводжується водночас створенням нового світу – світу об'єктивно-ідеальних смислів.

Відтак, Інтернет є інтенсивним продовженням загальноцивілізаційних процесів, які розпочаті ще в епоху Модерну. Водночас Інтернет сприяє процесам, які є властиві винятково для Постмодерну. Основним таким процесом є віртуалізація соціального простору. Вона має багато ознак, однак найсуттєвішими є ознаки економічні. Зокрема, сьогодні, завдяки віртуалізації соціального простору, головним джерелом прибутку стають не стільки матеріальні ресурси, скільки ідеї – тобто ресурси віртуальні. Відтак регулювання соціуму, зокрема питань, що стосуються соціальної справедливості, в реальному просторі не можливе, оскільки тепер боротьба за працю відбувається у віртуальних сферах. Трансформується комунікативна дія, яка розкривається у сфері публічності, а та, в свою чергу, зосереджується в добу Постмодерну у «віртуальності», а не в «реальності». Сьогодні «сфера публічності позбавлена географії» (П.Вірілію). Завдяки інтерактивним засобам комунікації залежності від просторових зв'язків вже

немає, а, відтак, настає «девальвація місця». Якщо раніше філософи-постмодерністи актуалізували проблему школи тому, що вона мала, на їхню думку, яскраво виражений «казармений» характер, то тепер це втрачає актуальність, адже, завдяки Інтернету, відбувається остаточний «відрив» від місця. Що є, власне, закономірним наслідком віртуалізації комунікації (віртуалізації комунікативних практик).

Поняття будь-якої спільності, зокрема, шкільного класу, має сегментований певним засобом комунікації характер. Дана ситуація пояснюється З.Бауманом, який стверджує: «Час та простір по-різному розподілені між тими, хто стоїть на різних сходинках глобальної піраміди. Ті, хто може собі це дозволити, живуть виключно у часі. Ті, хто не може, живуть у просторі»[2, с.50]. Таким чином, віртуальна освіта – привілей сучасної еліти, яка характеризується високим ступенем мобільності і не прив'язана до конкретного місця перебування. Відтак певні проблеми, пов'язані із простором (проблема школи-казарми), вже не мають для неї ключового значення і розглядаються як вторинні «ресурсні» аспекти реалізації тих чи інших віртуальних проектів. Як зазначає О.Висоцька, «завдяки мультимедійним засобам комунікації, що продукують постраціональні образи та смисли, комунікація набуває опосередкованого характеру, який одночасно видається за безпосередньо-присутній в силу її інтерактивності. Так, спілкування в Інтернеті цілковито опосередковане, однак інтерактивне (відбувається в актуальному часі), отже, безпосередньо зараз (але не тут). Таке відкидання просторового виміру в процесі комунікації призводить до суттєвих наслідків. По-перше, віртуалізації суб'єктів комунікації, які приймають найчастіше анонімний вигляд. По-друге, віртуалізації змісту комунікації, що має інтертекстову (гіпертекстову) форму подання. По-третє, віртуалізації каналів комунікації, які вже не мають речовинний характер, а виключно інформаційний (як чистий потік електронного струму, що кодується у відповідності зі структурою самого засобу комунікації). Опосередкована-безпосередність віртуальної постраціональної комунікації робить її темпорально фрагментованою і не пов'язаною із знаками реальності»[5].

Відтак, Інтернет фактично утворює нову інституцію освіти. Подібна позиція може логічно розвивати ідеї дослідника медіа М.Маклюена, який вказує на різницю між «усною», «письмовою» та «електронною» культурами у відповідності до засобів комунікації у суспільстві. «Педагогічне відношення» – предмет дослідження педагогічної антропології – має на увазі усну комунікацію між учителем і учнями, які тільки слухали, але не записували. В останні роки класичної Греції письмова фіксація вчителевих знань, що тоді починає виникати, і яку свого часу критикували Платон та Арістотель, приводить до суттєвої трансформації як філософії, так і освітніх інституцій. Письмо демократизує освіту – тепер знання може отримувати більша кількість людей, у тому числі й тих, які не здатні заплатити за навчання видатним філософам, або тих, хто перебуває далеко від місць навчання. З винайденням друкарського верстату зміни організації

Кавалеров В.А., 2012

знання ще більше поглиблюються. Ними стають: збільшення терміну збереження думок того чи іншого філософа і науковця, збільшення можливостей для самоосвіти, виокремлення наукової та навчальної літератури, фіксація дисциплінарних кордонів у науковому знанні, у формах його трансляції, специфічні форми контролю, які забезпечують орієнтацію на прийнятті норми написання наукових робіт та ін. Однак тут варто зазначити, що впродовж вищезгаданих процесів старі форми освіти не відмирають: зберігається також і усна форма передачі знання від учителя до учня. Але роль певних форм комунікацій і освіти змінюється.

Аналогічним чином Інтернет призводить до трансформації в структурі наукових і освітніх текстів, більше того – до зміни в процесі самого продукування тексту. Так само, як письмо змінило способи отримання та передачі знання, з появою Інтернету змінюються засоби наукової комунікації, наприклад, статус журналів і журнальних публікацій. Фактично, щоб дізнатися про нове у науці, вже не слід очікувати на свіжий номер часопису або на оголошення тем виступів на конференції. Друковане слово втрачає свою монополію на артикулювання наукової новизни, тепер ті ж самі журнали і статті в них отримують нове призначення як тип наукової літератури – засвідчити визнання інновації науковими спільнотами, легітимізувати науковий результат. Сам же текст перетворюється на гіпертекст, формуються нові стандарти оформлення тексту, подачі ілюстративного матеріалу у електронних підручниках. Таким самим чином Інтернет впроваджує нові стандарти передачі знання в освітні процеси.

Не викликає сумніву, що Інтернет як втілення постраціональної комунікації «децентралізує» текст, його виробництво і засвоєння. Таким чином, важливість тексту відтепер починає пов'язуватися не стільки з місцем його продукування автором, але й з його змістом. Одним із головних досягнень епохи Інтернету є популярність анонімності та відкрита неповага до авторитетів. Потенційна кількість учасників Інтернет-дискусії, їхня кваліфікація необмежені, відтак «титули» викладача набувають другорядного значення у порівнянні з його компетентністю. Тим самим, кордони національних наукових і освітніх спільнот остаточно розмиваються, дестабілізуються статуси і соціальні ролі, на яких раніше ці спільноти тримались. Статусні та інституціональні регулятиви відносин в наукових і освітніх спільнотах, ідентифікація науковців, вчителів і учнів перестає діяти. Вже не певні традиції, статус, «школи» формують наукові спільноти, зокрема і педагогічні, а комунікація сама по собі. Однак це не означає остаточної знищення національних спільнот, зокрема і в освіті. Так, учасники цих груп намагаються зберегти їхню цілісність та ідентичність завдяки впровадженню нових різновидів тексту, насамперед – через формування своєї мови, «професійного жаргону».

Проникнення Інтернету в сферу науки і освіти, віртуалізація цих двох галузей людської діяльності приводить до низки наслідків. Так, якщо раніше науковий текст був замкнений, завершений, втілював у собі стійку когнітивну систему, то тепер завдяки гіпертексту він стає майже

нескінченим. Мається на увазі не тільки нескінченність у часовому чи просторовому сенсі, але й нескінченність його інтерпретацій. Відтак, зазначає А.Огурцов, «система освіта повинна надати студентові найбільш соціально і культурно-значиму схему інтерпретації»[7, с.17]. Саме тому сутність освітньої діяльності за умов існування постмодерного суспільства трансформується. Викладач перестає відігравати роль того, хто надає знання, своєрідного ретранслятора тексту, а стає навігатором у морі інформації, нескінченна кількість якої викликає, на думку М.Епштейна, «фрустрацію у людини»[10].

Віртуалізація освіти призводить до низки проблем. Як зазначає Д.Галкін, однією із нагальних проблем віртуалізації освіти є зміна змісту культурного досвіду. Більше часу в процесі освіти виокремлюється на Інтернет, відтак учень має менше шансів на освоєння таких прикладних знань і навичок, як музика і спорт. З іншого боку, зазначає Д.Галкін, має місце «дисфункціоналізація» навчання. «Все це свідчить про тенденцію трансформації досвіду в цілому: тих знань, які є доступними й утилізованими, тих норм навчання, які задають дисциплінарний простір школи, тієї поетики самостворення, технік себе, які транспіруються в освіті. У порівнянні з можливостями Інтернету освіта виявляється «немовби» освітою, але, інтегруючи ці можливості, вона перетворюється на гіперосвіту»[6]. Отримання та використання знання за допомогою мультимедіа перетворюється, як зазначає дослідник, у використання задоволень за допомогою знання – знання як задоволення. Отже, освіта фактично переноситься у світ розваг, світ поп-культури, які створені так званою «машиною для виробництва задоволень». Н.Грін знаходить власне визначення новим формам освіти: «Процес освіти, отримання нових знань завдяки поєднанню двох раніше непоєднаних світів перетворюється на edutainment – такий собі синтез освіти і розваги («освіторозвагу»)»[11, с.76], - стверджує дослідник.

Таким чином, ми маємо справу з певною «ерозією знання», яка дотична з іншою проблемою – проблемою ілюзорної інтерактивності. Так, однією з переваг віртуалізації освіти вважається «інтерактивність» того ж комп'ютера у порівнянні з книгою. Він може як виконувати різні команди, слугувати для ігор, створювати візуальне середовище, так і комбінувати тексти, спілкуватися (навчатися) на великих дистанціях. «Специфіка сучасної віртуальності полягає в інтерактивності, що дозволяє замінити мисленнєву інтерпретацію реальним впливом, який матеріально трансформує об'єкт. Перетворення глядача, читача із спостерігача у співавтора, що впливає на становлення творів і при цьому відчуває ефект зворотного зв'язку, формує новий тип свідомості... Герменевтична множинність інтерпретації змінюється мульти-впливом, діалог стає не тільки вербальним і візуальним, але і чуттєвим, поведінковим полілогом користувача із комп'ютерною картинкою»[6, с.311]. Відповідно, утворюється квазі-простір, який наче підмінює собою реальність. Як зазначає філософ-постмодерніст Ж.Бодрійяр, «тут грають в те, що Кавалеров В.А., 2012

розмовляють один з одним, слухають один одного, спілкуються, тут розігрують найтонкіші механізми постановки комунікації. Контакт задля контакту стає родом пустої спокуси мови, коли їй вже немає чого сказати»[3, с.283]. Цей ефект віртуальності, це мовне перетворення Ж.Бодрійяр називає «телефатичністю». Іншими словами, віртуалізація освіти може призвести до «несерйозності» навчання. Сам по собі доступ до кіберпростору не призводить до підвищення якості освіти. Тут необхідні вчителі-тьютори, які здатні скеровувати і процес спілкування, і процес навчання учнів.

Висновки. Віртуалізація освіти має ряд позитивних та негативних наслідків. До перших можна віднести демократизацію освіти, руйнування кордонів у науці, нівелювання ролі національних наукових спільнот, отримання доступу до більшого масиву інформації. Другими є: нівелювання ролі автора, порушення у галузі авторських прав, зростання недовіри до інформації, телефатичність мови, виникнення нескінченної кількості нових комп'ютерних, а відтак – віртуальних мов, загроза настання «ери нового Вавілонського змішання мов», машиноподібний і репродуктивний характер самої освіти.

Перспективи впровадження результатів дослідження.

Проблема віртуалізації освіти може мати подальшу перспективу дослідження філософії освіти в контексті виявлення інноваційних проектів і вимірів сучасного освітнього простору, зокрема його знаково-символічних форм.

Список літератури

1. Барлоу Дж. П. Декларация Независимости Киберпространства [Электронный ресурс] / Джон Перри Барлоу. - Режим доступа : <http://www.computerra.ru/offline/1997/206/678/>. – Название с экрана.
2. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман. – М. : Логос, 2005. – 390 с. – С. 50.
3. Бодрийяр Ж. Соблазн / Ж. Бодрийяр. - М. : AdMarginem, 2000. – 320 с. – С. 283.
4. Висоцька О. Є. Віртуалізація соціального у постмодерному суспільстві : від раціональної до постраціональної комунікації / О. Є. Висоцька // [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N154/N154p005-014.pdf. - Назва з екрану.
5. Галкин Д. В. Проблемы образования в контексте информатизации : в поисках модели критической педагогики [Электронный ресурс] / Д. В. Галкин. – Режим доступа : <http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/3/gal2.htm>. – Название с экрана.
6. Маньковская Н. Б. Эстетика постмодернизма / Н. Б. Маньковская. – СПб. : Алетейя, 2000. – 347 с. - С. 311.
7. Огурцов А. П. Постмодернизм в контексте вызовов науки и образования / А. П. Огурцов // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Философия. Филология». – 2006. – № 1 (4). – С. 3-27. – С.14.

8. Трохименко В. Дистанційне навчання педагогічних працівників : досвід і проблеми / Трохименко В. // Післядипломна освіта в Україні. – 2004. – С. 29–32.

9. Эко У. От Интернета к Гуттенбергу : текст и гипертекст [Электронный ресурс] / У. Эко. – Режим доступа : <http://www.philosophy.ru/library/eco/internet.html>. – Название с экрана.

10. Эпштейн М. Информационный взрыв и травма постмодерна / М. Эпштейн // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.philosophy.ru/library/epstein/epsht.html>. – Название с экрана.

11. Green N. How Everyday Life Became Virtual Mundane work at the juncture of production and consumption / N. Green // Journal of Consumer Culture 2001 SAGE Publications (London, Thousand Oaks, CA and New Delhi). – Vol. 1(1) – P. 73-92.

12. Landsberg-Rodriguez D. Wici-Constituationalism [Electronic source] / D. Landsberg-Rodriguez. – Access mode : <http://www.tnr.com/article/politics/75150/wiki-constitutionalism>. – Title from the monitor.

В.А.КАВАЛЕРОВ

Одесский институт усовершенствования учителей, Одесса, Украина

E-mail: kava@3g.ua

КОНЦЕПТ ВИРТУАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ В КОММУНИКАЦИЯХ ПОСТМОДЕРНОГО ОБЩЕСТВА

В статье анализируется виртуализация образования в качестве характеристики постмодерного общества. Акцентируется внимание на социальных преобразованиях в условиях развития информационных технологий, в частности, в области образования. Доказывается, что современные средства коммуникации, Интернет фактически создают новое образовательное пространство.

Ключевые слова: общество, образование, виртуальность, постмодерн, коммуникация, Интернет, интерактивность.

V. KAVALEROV

Odessa institute of teachers' improvement, Odessa, Ukraine

E-mail: kava@3g.ua

THE CONCEPT OF EDUCATIONAL VIRTUALIZATION IN COMMUNICATION OF POSTMODERN SOCIETY

The article analyzes the formation of virtualization as a characteristic of postmodern society. Attention is focused on social change in IT development, particularly in the field of education. It's proved that the modern media, the Internet in fact create a new educational environment.

Key words: society, education, virtuality, postmodern, communication, internet, interactive.

Стаття надійшла до редколегії 10.05.12

Прийнята до друку 15.05.12